

відчути трепет молодіжного протесту проти встановлених істеблішментом способів мислити і жити, а потім відкинули вбік, перейшовши до того, що прийнято називати дорослими обов'язками, вчинили не вірно. Гадаю, це дуже серйозна помилка. С. К'єркегор потрібен молодим, але не менше він потрібен і дорослим, які досягнули ту мудрість, що наші пізнання вкрай недосконалі і неповні перед обличчям абсолюту, і готові займатися, нехай навіть заново, дисципліною довжиною в життя – вправами у християнстві” [2].

Таким чином, ми бачимо надзвичайний ступінь актуальності ідей С. К'єркегора і у наш час. Теологія і філософія С. К'єркегора, й зокрема його екзистенціально-теологічна аксіологія, залишається актуальною й затребуваною у наш час, адже може допомогти нам і визначити, й отримати хоча б якийсь варіант духовності на шляху самореалізації у нашій культурній ситуації, вона може збільшити обсяг розуміння багатьох неоднозначних аспектів нашої сучасної свідомості, прояснити особливості нашого християнського життя, може допомогти пробуджувати в нас почуття іронії до самих себе, яка приходить від сприйняття менш сучасної до більш вічної перспективи – перспективи, у якій наша любов до Бога, наша вдячність до Христа і наша турбота про наших сусідів буде мати можливість зростання. Становлення та всебічний розвиток інформаційного суспільства продовжує спричиняти розлад етичних і релігійних уявлень, “духовну порожнечу”, що власне і передбачав мислитель у своїх працях. В глобалізованому світі відбувається переосмислення його ідей, які у ХХ столітті стали передумовою для виникнення класичного екзистенціалізму, заклали нові сівтоглядні основи (які мали та матимуть тривале значення) для розвитку екзистенціальної психології, екзистенціальної теології, екзистенціальної аксіології, екзистенціальної етики та інших постекзистенціалістських культурологічних синтезів у ХХІ столітті. Його прагнення до осучаснення християнства, заклики торувати шлях “крізь себе” в напрямку до “осучаснення себе з Христом” мають стати етичним та духовним орієнтиром і у новій “реформації християнства” та пошуку “справжньої віри” в наш час.

Джерела

1. Кєркегор С. Философские крохи. – М.: Ин-т философии, теологии и истории св. Фомы, 2009.
2. Нойхаус Р. Д. Кьєркегор для взрослых [пер. А. Плисецкой] // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.firstthings.com/ftissues/ft0410/articles/neuhaus.htm>
3. Bjerger M. O. Kierkegaards deiktiske Teologie. Gottesverhältnis und Religiosität in den erbaulichen Reden [Aus dem Dänischen übersetzt von Krista-Maria und Hermann Deuser]. – Berlin-NewYork.: Verlag by Walter de Gruyter GmbH&Co. KG, 2009.
4. Elrod J. W. Being and Existence in Kierkegaard's Pseudonymous Works. – Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1975. – Pp. x + 271.
5. Evans S. Kierkegaard on Faith and the Self. Collected Essays. – Waco: Baylor University Press, 2006.
6. Golomb J. In Search of Authenticity. From Kierkegaard to Camus. – London and New York.: Taylor & Francis e-Library, 2005.

14. Олег ШЕПЕТЯК. Релігійна терпимість як умова процвітання багаторелігійної держави: історичний приклад Індії епохи Великих Моголів

У 1175 році, Газнський султан Мухаммед Гурі завоював Індію, розпочавши нову епоху її історії. У 1206 році Мухаммед Гурі помер, а його воєначальник Кутб уд-Дин проголосив себе правителем Делі, заснувавши Делійський султанат, який проіснував 320 років і в якому змінилися п'ять династій.

Влада султанату повністю складалася з мусульман, які приїхали до Індії з інших азіатських країн. Вони, в більшості, не втручалися в життя індійців та їхню релігійність. Однак по всій території Делійського султанату виникали нові мистецькі, особливо архітектурні витвори. Мусульмани будували мечеті і мінарети, намагаючись зробити їх величнішими аніж індуські храми [1. Asher C.V. Architecture of Mughal India. – Oxford University Press, 1995].

Проте релігійне розмежування населення однієї країни не могло тривати вічно. З часом почалися мусульмансько-індуські сутички. Мусульмани, проповідуючи строгий монотеїзм, почали гостро критикувати не чітко оформлені догматичні уявлення індюїзму. Не

меншої критики зазнавала кастова система. До того ж, індуси, які належали до нижчих каст, побачили в ісламі можливість звільнитися від кастового ярма.

Поряд із протистояннями ісламу та індуїзму, індійський геній здійснив спроби синтезувати два релігійні світогляди. Найцікавішою з таких спроб стала деномінація Каріба, мусульманського ремісника в Індії. Основою вчення Каріба (1440-1518) стало індуське поняття бгакті (висока любов до Бога). Ця містика любові лягла в основу його кредо: "Бог – єдиний, незважаючи на те, чи ми Йому поклоняємось як Аллаху, чи як Рамі... Бог індусів перебуває в Бендаресі, Бог мусульман – в Мецці; але Він, який сотворив світ, живе не в рукотворному місті. Він – Єдиний Отець і індуса, і мусульманина"[Таммита-Дельгода С. Индия. История страны. – Санкт-Петербург: Мидгард, 2010]. Ідеї Каріба вплинули на подальші синкретичні релігійні концепції, зокрема на сикхізм.

Період процвітання мусульманської Індії тривав майже чотири століття (1526-1707), коли субконтинентом правила династія Великих Моголів [Behr H.-G. Die Moguln. Macht und Pracht der indischen Kaiser von 1369-1857. – Wien, Düsseldorf: Econ, 1979]. Ім'я "могол" вказував на походження цієї династії зі Середньої Азії та їхній зв'язок із монголами. Засновник династії Захіреддін Мухаммед Бабур (1483-1530) був нащадком Чингізхана і Тамерлана. Він відомий як дослідник музики, військової справи тощо. Збірка поезій Бабура "Диван" принесла йому світову славу поета. Своє життя описав сам Бабур у своєму щоденнику [Babur Nama. Journal of Emperor Babur. – London: Penguin Books, 2006]. Бабур був законним спадкоємцем трону невеликого князівства Самарканду, який він втратив унаслідок узурпації незаконним правителем. Молодість Бабура пройшла в постійних намаганнях повернути свій трон. Тривалий час він очолював невеликий військовий загін, який заробляв на життя розбоями. У 1504 році Бабур зміг захопити владу в афганському місті Кабулі, в якому він створив маленьке царство. А далі – триумф за триумфом: зміцнення влади, розширення кордонів, успішні війни і зрештою перший похід на Індію в 1517 році. На весні 1526 року Бабур здійснив масштабний похід на Індію, де, стоячи на чолі двадцятип'ятитисячної армії, він стикнувся зі стотисячним військом Ібрагіма Лоді, останнього делійського султана з династії Лоді. Мудра тактика Бабура принесла йому перемогу в цьому нерівному бою. Після Бабура трон успадкував його син Гумаюн (1530-1556), який був змушений знести тягар неорганізованості країни. Гумаюн запам'ятався наступниками як творча особистість, яка вміла цінувати і підтримувати мистецтво. У 1540 році Гумаюн після поразки у міжособній боротьбі місцевої знаті був змушений тікати з країни. Повну владу він повернув аж у 1555 році за підтримки перського царя, але в нього вже не було ані часу, ані сил, щоби згуртувати імперію. Цю місію виконав його син – геній індійської політики Джелаль-ад-Дін Мухаммад Акбар (1542-1605) [Habib I. Akbar and His India. – New Delhi: Oxford University Press, 1997].

Акбар вступив на трон у тринадцятилітньому віці. Йому довелося присвятити немало сил для усунення конкурентів, які зазіхали на його законні владу і титул. У вісімнадцятилітньому віці Акбар уже міцно володів країною, яка на той час охоплювала більшу половину Індії. Його вабили також південні території та вихід до Аравії. Прагнення розширити кордони країни втягли його у війни, які були дуже успішними.

Однак основу слави Акбара склали не завоювання, а його релігійна і культурна діяльність. Імператор чудово розумів, що в його країні зосереджені дві потужні сили – індуїзм та іслам, жодна з яких неспроможна зайняти домінуюче становище, але вони обидві втягнуті в постійні протистояння. Його попередники – Бабур і Гумаюн – опиралися на підтримку князів, однак така підтримка була нестабільною. Акбар прагнув опертися на підтримку народу, але для цього він мусив вирішити релігійні протистояння. Якщо в період мусульманського вторгнення в Індію мусульманами були виключно чужинці-завойовники, то в часи Акбара іслам сповідувала велика частина індійців.

Все це стимулювало Акбара до будівництва нових принципів релігійної політики, якими він випередив свій час. Його політика ґрунтувалась на принципах релігійної терпимості. Найвищим її виявом стала відміна двох податків, які пригнічували індусів: податок на паломництва, який становив значні надходження у бюджет, оскільки індуси масово здійснювали прощі, та джизья, тобто подушний податок, який сплачували всі

немусульмани. Він однаково ставився до всіх релігій та їх підтримував, будував мусульманські мечеті, індуські храми та буддійські монастирі, сприяв розвитку творчості представників усіх релігій, вважав себе покровителем усіх, хто населяв Індію. Ці кроки призвели до зміни налаштування індусів: якщо Бабур був для них окупантом, то Акбар став повноправним правителем, який користувався підтримкою представників різних деномінацій, хоч сам офіційно залишався мусульманином.

Сьогодні неможливо сказати, чи релігійна політика Акбара визначалась тільки державницьким міркуванням. Якщо й так, то суто політична мудрість керувала його діями недовго. Акбар був не тільки політиком, адміністратором і полководцем. Він був передовсім глибоким мислителем і духовною людиною, яка осмислювала філософське підґрунтя своїх дій та щиро шукала Бога. Акбар не знищував іновірців, а намагався їх зрозуміти; прагнув не стільки навчити когось своїх релігійних переконань, скільки навчитися від інших. Він розумів, що різні народи по-різному шукають Бога; проте якщо хтось іде до Бога своїм шляхом, то це не означає, що він не досягне мети [[Sarkar J. History of Aurangzib: Based on original sources. – Calcutta: Sarkar & Sons, 1919].

З метою спростування думки, що якась із релігій є вродженою людині, Акбар, щоб виключити факт навчання певній релігії своїх дітей, наказав обез'язичити молодих мамок. Діти росли за однакових умов, спілкуючись лише між собою. При цьому всі вони однаково реагували на появу служителів різних конфесій.

Результатом розміркувань Акбара щодо природи релігії став специфічний сформований ним релігійний феномен, якому мало уваги присвячують дослідники, який однак заслуговує на глибокий аналіз. Йдеться про дін-і-іллахі (божественна віра) [Choudhury R., Lal M. The Din-i-Ilahi or The religion of Akbar. – New Delhi: Oriental Reprint, 1997]. Акбар заснував молитовний дім, у якому він проводив багато часу в розмовах із богословами різних релігій: мусульманами, індусами, буддистами, зороастрійцями, християнами і юдеями. Ці розмови переконали його в тому, що всі релігії сповідують Єдиного Бога, але трактують його по-різному. У 1581 році Акбар поклав початок дін-і-іллахі, яка не стала релігією, а радше богословською концепцією.

Центром дін-і-іллахі стало поняття "акбар", яке не тільки відповідало його власному імені, а й використовувалося в мусульманському релігійному привітанні та молитовному гаслі. "Аллах акбар" означає "Слава Аллаху". Проте Акбар трактував його інакше – "Бог є акбар". Цим він виражав переконання, що людське знання про Бога обмежується тільки його славою, тобто його проявами у світі. "Акбар" Акбара тотожний юдейській шехіні, полінезійській мані, шумерському ме, аркадському не, еламійському кітен тощо. В уявленнях Акбара знайшли місце також і культури різних релігій, і навіть сакральні-етичні норми. Так, він запалював вічний вогонь, як це робили зороастрійці, забороняв у палаці їсти яловичину, як індуси, вбивати тварин, як джайни, та інше. Повна релігійна терпимість і навіть синкретизм поєдналися з культом самого Акбара. Він вважав себе пророком, який через тисячоліття після Мухаммеда закликав очистити іслам та інші релігії від багатолітніх нашарувань. Дін-і-іллахі зник зі смертю Акбара, залишивши після себе вічне послання імператора-пророка.

Старання Акбара привели до поєднання спадків двох величних культур світу – індуської та мусульманської. Результатом цього поєднання стало високе мистецтво, яке впродовж віків захоплює багатьох. Завдяки специфічному індусько-мусульманському мистецтву XVII століття стало часом блискучих досягнень культури Індії. Після смерті Акбара його справу продовжив його син Джагангір (1605-1627) та внук Шах Джахан I (1627-1658), які не тільки розширили кордони імперії та удосконалили управління, а й підняли культуру і мистецтво Індії на новий рівень. Серед численних архітектурних шедеврів, створених в Індії у XVII столітті, особливе місце займають мавзолеї. Найвеличнішими мавзолеями-мечетями Індії [1] стали гробниця Гумаюна в Делі, споруджена у 1562-1570 роках, гробниця Акбара, споруджена в 1613 році в місті Агра. Але найвизначнішим шедевром Індії став Мавзолей Тадж-Махал [6. Koch E. The Complete Taj Mahal and the Riverfront Gardens of Agra. – Thames & Hudson, 2006].

Історія Великих Моголів – це історія злету і падіння індусько-мусульманського культурного синтезу. Величезна імперія, яка стала місцем для розвитку різних релігійних деномінацій, зуміла створити платформу для міжрелігійного порозуміння. Вершиною цього діалогу стала унікальна синкретична богословська концепція Акбара дін-і-іллахі. Принципи релігійної толерантності та з'єднання цивілізаційних надбань світових релігій, закладені Акбаром, дали поштовх для розвитку виняткової культури, зокрема мистецтва, яка увібрала в себе найкращі здобутки різних традицій, що перетнулися на субконтиненті. Релігійна терпимість стала підставою політичної та культурної величі Індії XVII століття, окресливши її самобутнє обличчя. Як тільки принципи рівноправності релігій були знівельованими, а доміантною аксіомою індійського державного управління став мусульманський ексклюзивізм, неминучим став культурний та політичний спад країни, падіння в минулому величній династії та узалежнення її від нових завойовників.

15. Валентин ДЗЮБЕНКО. Храмова гора: історія конфронтації та можливості міжконфесійного діалогу

Храмова гора є одним з центральних факторів, що зумовлює загострення та продовження арабо-ізраїльського конфлікту, саме його релігійну площину. Дослідження історії конфронтації навколо Храмової гори має допомогти глибшому розумінню конфлікту та в майбутньому підвести до нових шляхів його вирішення.

Храмова гора (івр. Хар а-Баїт або Хар а-Морія, араб. Аль-Харам аш-Шаріф) - це без перебільшення головне святе місце для іудеїв, а також одна з ключових точок для всіх авраамічних релігійних традицій. На Храмовій горі знаходиться скеля, яку євреї називають Евен а-Штія (Наріжний камінь, Камінь заснування), а палестинці – аль-Сахра (скеля). Саме на цю скелю Бог нібито встановив весь світ на третій день вого творіння. До неї батько євреїв та арабів Авраам прийшов зі своїм сином, щоб принести його в жертву, але Бог в останній момент зупинив його. Тут спав Яків, онук Авраама, та бачив свій сон. Це місце купив цар Давид в євусея Аравни, щоб поставити там жертовник Богу Ізраїлю [2: -С. 538].

На цій горі син Давида Соломон пізніше побудував Перший Храм. Проте він був зруйнований царем Вавилону Навуходоносором II в 586 р. до н.е. (422 р. до н.е. згідно з традиційною єврейською хронологією). Через 70 років на цьому ж місці було побудовано Другий Храм, який також було зруйновано в 70 р. н.е. римськими військами начолі з Титом. Згідно з іудейською традицією обидва Храми було зруйновано в один і той же день 9-го ава (цей місяць припадає на липень-серпень). Тіша бе-ав – національний день трауру єврейського народу, який супроводжується повним утриманням від їжі та води, розваг, інтимних стосунків та ін.

Згідно з іудейськими пророками на цьому ж місці має бути побудований Третій Храм, що пов'язується з очікуваним приходом Месії.

Після подій 70 р. н.е. Храмова гора перебувала в запустінні, але євреї все одно приходили туди для молитви (інколи навіть таємно). Західна стіна, яка вціліла після руйнування Другого Храму, сьогодні відома як Стіна плачу Вона стала місцем молитви.

Сьогодні на Храмовій горі знаходяться ісламські святині: Мечеть Аль-Акса (араб. *Дальня мечеть*), збудована халіфом Умаром (декілька разів реконструювалася), та Куббат ас-Сахра – Купол Скелі, який побудував халіф Абд аль-Малік, і в якому знаходиться Камінь заснування. Ісламська традиція пов'язує це місце з подіями, які описуються в Корані: «Слава Тому, хто переніс уночі раба Свого з Мечеті Забороненої до Мечеті Віддаленої задля того, щоб показати йому частину знамень Наших. Ми благословили околиці її, і Він – Всечуючий, Всевидячий! (17:1)» [3: С. 410].

В даній статті ми зацентруємо увагу на подіях, що відбувались в XX столітті і пов'язані із Храмовою горою.

Після Першої світової війни Лігою Націй було прийнято рішення, що Палестина переходить під мандат Великобританії. Британська адміністрація вводить спеціальний орган, який відповідає за Храмову гору (вакф або Ісламська рада). Ця рада існує й сьогодні.